

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата філологічних наук,
доцента кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Львівського національного університету ім. Івана Франка

Кохан Роксоляни Андріївни

на дисертацію

ПАНЬКО ОКСАНИ ІВАНІВНИ

**«Рецептивний дискурс дитячої літератури:
поетологічні аспекти творчості Роальда Дала»,**

подану на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук за спеціальністю
10.01.04 – література зарубіжних країн

Проблемний дискурс літературознавчої науки невпинно розширюється завдяки новим підходам до осмислення, новим векторам для сприймання і розуміння та новим методам інтерпретації Літератури як константного центру мистецтва слова. Інтерес зарубіжних і вітчизняних науковців до літературознавчої методології при вивченні широкого тематичного кола літературних творів обґрунтовує доцільність пошуку інструментарію для реалізації дослідницьких інтенцій. Один із актуальних векторів науково-аналітичних студій представлений у дисертації Панько Оксани Іванівни «Рецептивний дискурс дитячої літератури: поетологічні аспекти творчості Роальда Дала». Авторка ставить перед собою багатопланове та, на наш погляд, науково дискусійне, а, відтак, багатоаспектне завдання – трансплювати домінанти традиційної для літературознавства рецептивної методології на дитячу літературу як недостатньо позначений дослідницькою увагою масив літературних творів. Дитяча література, дослідження якої відзначаються спорадичним та локальним характером, незмінно викликає інтерес науковців, про що свідчать праці вітчизняних (Д. Білецького, У. Гнідець, Т. Качак, В. Кизилової, Н. Марченко, Л. Мацевко-Бекерської, Л. Овдійчук, О. Папуші, Л. Скуратовської, М. Славоної, Ю. Ступака, І. Франка) та зарубіжних (Дж. Бадні, Е. Брандіса, Л. Брауде, В. Гарріс, В. Проппа, К. Шорт) дослідників. О. Панько застановляється на аналізі літературних творів та епістолярної спадщини англійського письменника ХХ ст. Роальда Дала з фокусом дослідницької уваги на реципієнтови-дитині. Таким чином, задекларована здобувачкою проблематика пропонує деталізувати дискурс аналітичного прочитання твору субпарадигмою дитячої рецепції на матеріалі творів згаданого автора.

Ключовий дослідницький вектор, що буде послідовно та аргументовано витриманий в ході роботи, зафіксований у **Вступі** дисертації: виокремивши категорію читача та специфіку його рецепції як визначальних характеристик «самобутності» літератури для дітей з чітко обумовленими естетичними та поетологічними якостями, авторка пропонує синтезувати текстуальний та рецептивний аналіз крізь призму «дитячого» смислотворення. Насамперед, запропоновано огляд вітчизняних та закордонних наукових праць, присвячених специфіці рецепції читача-дитини: жанровим закономірностям, наративній організації художнього простору, інтерпретаційним межам та перспективам «дитячого» тексту тощо. Відтак, здобувачка має підстави констатувати, що дитяча література «переросла» свій, вочевидь, стереотипно «маргінальний статус у науковому дискурсі, а отже, потребує всебічного вивчення» (с. 17). Окрім того, висловлене припущення, що підґрунтям творення читачького досвіду дитини є «відчуття тексту» (с. 18), і для його аргументації О. Панько форматує дослідницький інструментарій на основі ключових засад рецептивної поетики та психологічних настанов щодо «сприйняттевості» дитячої (само)свідомості (зокрема, з огляду на вікові особливості).

Зголошена у дослідженні мета – прочитати дитячі літературні твори Р. Дала в системі поетикальних рішень та їх рецептивного впливу на читача-дитину, на наш погляд, органічно доповнює науковий простір, найперше, його методологічні контури, що, своєю чергою,

уможливило осмислення, радше, розширення інтерпретаційних можливостей новітнього літературознавства.

Дисертація складається із трьох розділів, з яких перший присвячений аналізу рецептивних маркерів дослідження літератури для дітей в межах комунікаційної площини «автор-текст-читач», другий розділ становить огляд домінант критичної рецепції творів та епістолярної спадщини Р. Дала з аналітичним центруванням проблематики довкола читача-дитини, а третій розділ пропонує аналіз поетологічних «сигналів» художнього простору творів Р. Дала на рівні закорінення текстових стратегій з акцентом на їх впливі на процес смислового «розкодування».

У першому розділі «Рецептивний дискурс літератури для дітей» О. Панько цілісно та аргументовано окреслює корелювання дослідження сформульованої проблеми та вибраної для цього методології рецептивної естетики. Підрозділ «Рецептивна естетика дитячої літератури: концептуалізація понять» демонструє дослідницькі намагання здобувачки синтезувати проблемні центри цього дослідження. Авторка послуговується ключовими термінами рецептивної поетики – «горизонт очікувань» (с. 32), «лакуни» (с. 30), «імпліцитний читач» (с. 29), «інтерпретація» (с. 47), «інтерпретаційні спільноти» (с. 33), «текстові стратегії» (с. 41) – та демонструє їхню смислотворчу роль у процесі форматування реальності, де авторська інтенція і смисли у поєднанні з читачською рецепцією вибудовують якісно нову площину твору (за В. Ізером). Погоджуємося із авторкою, що «цілісне уявлення про рецептивний дискурс дитячої літератури можливе на основі трьох складових дослідження: вивчення *авторської інтенції*, [...] аналізу *текстових елементів* [...], концептуалізації постаті *реципієнта-дитини* [...]» (с. 18). І справді, комплексне усвідомлення рецептивної парадигми дитячої літератури полягає в аналітичному її прочитанні крізь чітко визначену проблемну призму: загально концептуальне усвідомлення дитячої літератури в історико-літературному та культурологічному, а також методологічному контекстах, щонайменше, відповідного періоду вважаємо необхідним для парадигматичного виокремлення дитячої літератури в специфічно літературний пласт, що надалі уможливило прикладне її осмислення з огляду на аналітичну інтенцію дослідника.

Розглядаючи параметри взаємовпливу та суміжності «тексту» і «читача», здобувачка актуалізує положення «транзактивної теорії» Н. Голланда, який відзначає принципове значення психологічного механізму реципієнта та специфіці його підсвідомості в процесі читачького сприйняття (с. 28). В аналізі рецепції дитячої літератури дослідження природи реципієнта вважаємо необхідною передумовою та запорукою цілісного усвідомлення «сприйняттєвості» творів для дітей.

Теоретичною основою для запропонованого дослідження слугує праця В. Ізера «Акт читання: теорія естетичної відповіді». О. Панько інтерпретує введені німецьким науковцем теоретичні поняття з огляду на специфіку предмета цієї розвідки. Щодо поняття «лакун» в площині художнього твору, авторка пояснює їх «як незрозумілі місця в авторському творі, які читач намагається трактувати індивідуально, спираючись на власний досвід, світосприйняття» (с. 30). З огляду на тлумачення цього контекстного для дисертації поняття більш доцільним вважаємо трактувати «лакуни» не як «незрозумілі місця в авторському тексті», а спеціально залишені автором «порожні» (в плані значення) місця в тексті задля того, щоб читач їх заповнив, і, відтак, реалізувалася його рецепція: твір задає координати потенційних/можливих інтерпретацій, з яких читач втілює найближчу для себе.

Авторка апелює до міркувань І. Франка щодо «триєдності розгляду літературних творів в естетичному, психологічному та соціологічному аспектах» (с. 35), що вважаємо цілком доречним при аналізі дитячих літературних творів, у смисловій площині яких «початком системи координат» є дитина.

Підсумовуючи висловлені в ході огляду концептуальних для дитячої літератури рецептивних категорій, здобувачка стверджує, що «текст народжується з позицій читача, на що впливає його досвід, кількість прочитань, а отже, за читачем залишається вибір мети прочитання та ступінь «сваволі», що і визначає рецептивно-інтерпретаційні межі» (с. 40).

Відтак, важливою проблемою для подальших досліджень вважаємо з'ясування закономірностей впливу мети прочитання на рецептивно-інтерпретаційні межі, а також «вписування» питання інтенційного прочитання в концептуальній площині рецептивної поетики, оскільки розуміння інтенційного прочитання літературного твору збільшує ступінь впливу «дочитацьких» факторів (не зумовлених твором), і, відтак, зменшуються шанси тексту стати суто рецептивною реалізацією твору.

У підрозділі «Рецептивний простір читача-дитини: вікова класифікація та рівні сприйняття» О. Панько послуговується поняттями «читач-гравець», «читач-герой» та «мислячий читач» (Д. Епплярд) задля увиразнення якостей рецептивної площини читача-дитини. При цьому авторка апелює до поняття «імпліцитний читач» як своєрідного категоріального центру, довкола якого розбудовується парадигма читача-дитини (с. 43). З огляду об'єкт дослідження, а саме літературні твори Р. Дала, написані для дітей та юнацтва, виникає потреба чітко окреслити якості імпліцитного читача-дитини, який є своєрідною інтенцією автора, певною породженою твором із закодованими в ньому смислами моделлю зразкової інтерпретації з необмеженими творчими можливостями. Здобувачка стверджує, що Р. Дал зумів «зробити свої тексти максимально близькими та зрозумілими для свого адресата, уявний (імпліцитний) образ якого він завжди враховував у процесі творення» (с. 115), вочевидь, ототожнюючи «уявний» та «імпліцитний» образ. У цьому плані, на наш погляд, виникає необхідність чітко окреслити контури «імпліцитного» читача дитячої літератури, власне, з акцентом на його рецептивних ознаках.

Сприйнятєвий простір читача-дитини з огляду на його вікові, фізіологічні, психологічні, розумові, соціальні особливості тощо передбачає врахування всієї системи його рецептивних можливостей задля «входження» у цей простір. Задля чіткої диференціації категорій реципієнта-дитини О. Панько намагається «селекціонувати» смислові домінанти, що закорінюють «присутність» твору у читачькій свідомості дитини. Однією з таких домінант авторка вважає гру: «вважаємо, що, як і для дорослого читача, ставлення дитини до тексту проходить «під знаком гри» (с. 47). Погоджуємося із міркуванням про концептуальне значення гри в процесі форматування художнього простору літературного твору, а особливо твору, адресованого юному читачеві. Тут, однак, слід зважити на те, що дитяча література для дорослого читача-посередника (присутність якого є зумовленою віковими особливостями наймолодших читачів) є, на наш погляд, не грою, а, власне, рецептивним посередництвом, що охоплює соціально-культурні, естетичні, пізнавальні інтенції тощо. Сприймання літературного твору за посередництвом дорослого є для читача-дитини сукупністю авторських художніх прагнень, рефлексій дорослого посередника та його намірів. Власне, правильно кероване дорослим сприйняття читачем-дитиною літературного твору є цікавим для аналізу когнітивно-рецептивних домінант прочитання літератури для дітей. Доречним вважаємо зауваження щодо того, що «навіть малий читач здатен розпізнавати метафори» (с. 48) – простежуючи закономірності емоційно-когнітивного сприйняття читача-дитини, констатуємо, що дитяче мислення є метафоричним, нехай і термінологічно неусвідомленим. Відтак, ідеться про рецептивно-смыслотворчу роль дорослого у «літературній грі» читача-дитини.

Розглядаючи сприйнятєві ознаки читачів-дітей різного віку, наймолодших реципієнтів із, відповідно, найменшим читачьким досвідом авторка відносить до категорії «читача-гравця», молодших школярів та учнів середньої школи, чия рецептивна свідомість характеризується явно вираженим асоціативним мисленням та здатністю до естетичного опрацювання літературного твору – до категорії «читача-героя», а учнів середньої-старшої школи, які володіють навиками аналізувати, встановлювати та пояснювати причинно-наслідкові зв'язки, а також дискутувати, зокрема, з автором – цих читачів авторка розподіляє між категоріями «мислячого читача» та «читача-інтерпретатора» (табл. 1, с. 81-82).

Щодо поняття гри у дитячому літературному творі (с. 49-50), слід зазначити, що аналіз гри як засобу категоріального виокремлення читача не може, вочевидь, обійтися без огляду концептуального значення гри, запропонованого в монографії нідерландського історика

Йогана Гейзинга (1938). Оскільки завдання сучасного, зокрема, вітчизняного, літературознавства полягає в певному «закоріненні» статусу дитячої літератури як самобутньої для дослідження проблемної площини, на наш погляд, вартує розглядати її в масштабній історико-літературній та культурологічній проекції.

Аналіз рецептивної специфіки та сприйняткових передумов літературних творів для дітей дає підстави О. Панько зробити висновок, що «книга, адресована таким читачам [підліткам], повинна містити відповіді на нагальні питання підлітків, відповідати їх читацьким смакам й запитам, враховувати адресність та відповідність» (с. 55). Додамо, що зважаючи на вікові особливості реципієнта-підлітка, книга повинна не лише відповідати на нагальні питання читача, але і спонукати його до нових питань та супроводжувати у пошуку відповідей на них. Читання має не замінити підлітку світу, а показати «двері» в нього і спонукати читача до прагнення чи осмисленої потреби їх «відчинити».

Ще одним проблемним вектором «усвідомлення» дитячого твору О. Панько вважає «про-життєву» тематику та розглядає варіанти і функції її втілення у площині літературного твору (с. 55). При цьому здобувачка апелює до міркувань Г. Швець. Однак зауважимо, що концепти, які аналізує та пропонує Галина Швець, на наш погляд, не є контекстними для досліджуваної в дисертації проблеми. Література для юнацтва є, насамперед, механізмом адаптації особистості на етапі її становлення до реальності, що невпинно «викристалізовується». Взаємодія та взаємовплив суспільства і літератури однаковою мірою є необхідним та відповідальним процесом, причому відповідальність множить специфікою читацької аудиторії – підлітками, за своїми фізіологічними та психічними особливостями, спраглими життєствердних координат, забезпечення чого «лягає на плечі» Літератури. Слушність саме такого, життєствердного акценту засвідчують затверджені модельні програми курсу «Зарубіжна література» для закладів середньої освіти, а саме – послідовно й аргументовано введений лейтмотив радості. Таким чином, вважаємо, що «про-життєвість» не є атрибутивною ознакою художнього світу літератури для дітей.

У підрозділі «**Комунікаційна площина автор-текст-читач: взаємодія парадигм автор-читач і текст-читач**» здобувачка застановляється, зокрема, на дослідженні ролі автора у процесі читацького сприйняття. В контексті аналізу літератури для дітей це питання набуває особливого категоріального значення – рецептивний код читача-дитини безпосередньо конструюється авторською інтенційною моделлю. Відтак, погоджуємося, що «розуміти роль автора у формуванні читацької оцінки – це усвідомлювати багатоликість його образу» (с. 60). О. Панько пропонує розглядати образ автора таким чином: «*автор як читач*» («автор є першим реципієнтом свого твору», с. 60); «*автор як наратор*» («він є оповідачем», с. 60); «*автор як педагог*» («беремо до уваги функціональність текстів дитячої літератури [...], що, вважаємо, є значимим заради формування досвіду», с. 60). Кожна з іпостасей автора, названих здобувачкою, може зазнавати, на наш погляд, трансформацій з огляду на передбачуваний автором тип читача; звертаючись до запропонованої О. Панько класифікації автора: «автор-читач» у творі, адресованому «читачу-гравцю», є вочевидь, інакшим, аніж у творі, цільовим читачем якого є «мислячий читач». Те ж саме стосується і «автора-наратора», і «автора-педагога».

Щодо рецептивного «входження» читача в художньо-смысловий простір літературного твору, здобувачка стверджує, що «такі складові, як голос наратора та відповідне зображення художнього [...] впливають на міру занурення читача в текст, відчуття його впливу» (с. 64). Зважаючи на актуалізовану в дослідженні проблематику, вважаємо за доцільне уточнити дослідницьку позицію авторки щодо того, у що «занурюється» читач – у текст чи у твір? Занурення читача в твір, на наш погляд, не завжди і не обов'язково є наслідком впливу автора / твору на читача. Трапляється навпаки: наприклад, у творі «Чарлі та шоколадна фабрика», на наш погляд, автор розгортає настільки самодостатній художній світ, що вповні реалізується сам у собі, що його позірна цілісність та незалежність художнього прояву, а також «безпретензійність» щодо впливу на читача, власне, і робить площину твору привабливою для читача. Щодо понять «твір» і «текст» вважаємо за необхідне їх

концептуально розмежовувати, особливо в контексті ідей Констацької школи рецептивної естетики. Текст не виконує ролі у формуванні читацької оцінки, оскільки є сукупністю семантичних одиниць, відповідно, текст тлумачиться, а твір усвідомлюється, сприймається, аналізується і оцінюється.

У комунікативній площині автор-текст-читач авторка розглядає жанр у його категоріальній важливості для «закодування» та «розкодування» смислів. Рецептивна роль казки з огляду на її жанрові ознаки простежується на матеріалі літературних казок Р. Дала, що становлять об'єкт цього дослідження. Теоретичним підґрунтям аналізу зазначеної проблеми здобувачка обирає підхід В. Кизилової, згідно з яким жанром вважається «певний клас літературних творів у межах родів літератури, згрупованих на підставі спільних ознак, що характеризують їх сутність і своєрідність» (с. 67). Вичерпності класифікації могла б надати ширша методологічна база шляхом звернення до інших теоретиків жанру у вітчизняному та світовому дослідницькому дискурсі, зокрема, М. Бахтіна, Т. Бовсунівської, О. Галича, Ю. Коваліва, Н. Копистянської, Л. Чернець, Ж. Женетта, Ц. Тодорова та ін.

На особливу увагу в контексті цілісного дослідження заслуговує описаний у підрозділі «Читацький відгук реципієнта-дитини (на матеріалі експериментальних спостережень)» експеримент, проведений в окремих школах Донецької області, що конкретизує і аргументує висловлені здобувачкою міркування та висновки: представлено огляд учнівських робіт на основі прочитаного літературного твору для конкурсу в межах проекту «Вся Україна читає дітям». Завдання цього експерименту – аналіз процесу формування читацького відгуку дитини. Задекларована мета проекту, на наш погляд, досягнута, оскільки на основі застосованих для аналізу понять «еферентного прочитання» та «естетичного прочитання» (Л. Розенблатт) дослідниці вдалося встановити вікові особливості читацького сприймання, запропонувати моделі читацької ієрархії з огляду на домінантні рецептивні якості кожної із категорій читача-дитини («читач-гравець», «читач-герой», «мислячий читач», «читач-інтерпретатор»). У процесі ознайомлення із дослідницьким опрацюванням рецептивних результатів читачів обраної аудиторії варто акцентувати на певних дискусійних моментах. Задля досягнення вичерпного результату О. Панько пропонує віковий поділ читачів та аналіз рецепції довільно вибраних для прочитання літературних творів кожною групою. Видається, що більш контекстним в межах цього дослідження був би аналіз рецепції, власне, творів Р. Дала школярами відповідних вікових та «читацьких» категорій. Щодо вікового поділу – 3-4, 5-6, 7-8, 9-11 класи – не цілком погоджуємося із об'єднанням учнів 9-11 класів в одну категорію (с. 79). На наш погляд, читацький досвід, культурологічні уявлення, а також загальна ерудиція учнів 9, 10 та 11 класів є принципово відмінними. Відтак, відносити їх до спільної «інтерпретаційної спільноти» на основі подібності рецептивних ознак вважаємо не зовсім коректним.

Здійснене здобувачкою простеження формування читацьких відгуків та співвіднесення їх з еферентним чи естетичним типом прочитання демонструє певні закономірності: відгуки учнів 5-6 класів свідчать про те, що серед цієї категорії читачів переважає синтез обидвох варіантів читання, оскільки читацьке сприйняття опирається на попередній естетичний досвід (хоч, можливо, і не надто великий) та здатність до когнітивної селективної діяльності: відгуки містять роздуми, порівняння сюжетних перипетій та вчинків головних героїв із власними життєвими реаліями.

Теза авторки про те, що «метою прочитання книги [учнями 7-8 класів] є не просто отримати інформацію, але й «прожити» художній світ, заглибитися у внутрішній світ героїв, що становить результат естетичного прочитання» (с. 79) спонукає потребу уточнення, чи йдеться про свідому настанову дитини-реципієнта, чи, радше, про результат якості читацького занурення в текст з огляду на певні передумови. В такому разі, ймовірно, слід говорити про читацький горизонт очікувань.

Аналізуючи відгуки читачів 9-11 класів, авторка простежує, що читачі цієї категорії переважно обирають «реалістичні твори, визначають «справжність» тексту через відповідність реаліям сьогодення, надають перевагу таким книгам, враження від яких

зберігається й після того, як було перегорнуто останню сторінку» (с.79). Відтак, цікавим було б з'ясувати, яким чином учні цих класів обирають твори для прочитання – попередні знання про автора, відгуки ровесників, реклама, обкладинка, анотація тощо?

Із запропонованих міркувань робимо висновок, що категорична та вичерпна диференціація типів читання літературного твору з огляду на вікові категорії є практично неможливою, оскільки індивідуальні рецептивні якості читача-дитини здебільшого синтезують характеристики і еферентного, і естетичного прочитання твору.

Щодо описаного в цьому підрозділі читацького проекту зазначимо принагідно, що вибір читацької аудиторії, чиї роботи стали наочним матеріалом для аналізу процесу формування читацького відгуку, а саме – учні лише Донецьких шкіл, дещо звужує можливості репрезентативного дослідження. Ймовірно, залучення реципієнтів з різних областей (у межах згаданого проекту) дозволило б змодельовати більш цілісне уявлення про зазначену проблему.

Другий розділ дисертації – «Критична рецепція творчості Роальда Дала». На наш погляд, з огляду на спеціальність поданої до захисту роботи на початку дослідження був би доречним історико-літературний огляд з окресленим теоретичним концептом, а після цього – виклад методологічного інструментарію подальшого поетикального дослідження. У підрозділі «Літературна казка Р. Дала та становлення англійської дитячої літератури» О. Панько аналізує аналітичні розвідки вітчизняних та іноземних науковців, присвячені літературі для дітей (У. Баран, О. Папуша, Б. Салюк, Дж. Епплярд, П. Гант, М. Славова, З. Шевіт), і, відтак, підсумовує, що «зміст поняття «дитяча література» насправді залежить від специфіки об'єкта дослідження: чи це література *для* дітей (адресована реципієнту-дитині), чи це література *про* дітей (як головних героїв художніх текстів)» (с. 84). Вважаємо невинуватим трактувати літературу про дітей як один із можливих варіантів розуміння дитячої літератури, адже літературний процес демонструє паралельне та чітко розмежоване існування літератури про дітей/світ дитинства для читача-дитини (з усіма характеристиками цього сегменту літератури) та літератури про дітей, що входить у масив «дорослої» літератури. Контекстним для цього дослідження вважаємо запропоноване Ольгою Папушею визначення дитячої літератури: «Функціонально дитяча література – це структурована послідовність інтенційних актів, де знакова система (вербальний комунікат) має особливу конвенційність, орієнтовану на ідеального «іншого», уявного адресата в процесі художньої комунікації, але цей інший» має упізнавані риси бажаного «іншого», дитячої читацької аудиторії. Дитяча література – це ефективні інтенційні акти, які сприйняті чи сприймаються конкретним реципієнтом завдяки певним правилам діалогу (кореляція експліцитного нормативу повідомлення й імпліцитних нормативів читання), де тільки в разі успішної взаємодії окреслюється спільний простір смислів, знання перетворюються на розуміння, повідомлення — на сприйняття, текст для дітей — на дитячий твір. У цьому полягає сутність дитячої літератури як комунікативної події і її специфіка як дискурсивного канону (текстуально і контекстуально)».

Отож, погоджувачись з дослідницею (О. Папушею) щодо трактування дитячої літератури як соціокультурного феномену, власне, з огляду на реципієнта, акцентуємо на важливості аналітичного опрацювання теорій дитинства в контексті цього дослідження. О. Панько використовує як теоретичне підґрунтя своєї роботи, зокрема, положення наукових розробок щодо впливу психічних чинників на формування рецепції читача-дитини та апелює до міркувань Л. Виготського, З. Фрейда, К. Юнга (с. 1, с.100, с.172). У цьому плані контекстними вважаємо концепції дитинства, а саме: 1) теорію про історичне походження періодів дитинства: Л. Виготський стверджує, що розвиток дитячої особистості не зумовлений законами природного/фізіологічного становлення організму; згідно з положеннями Д. Ельконіна, дитинство корелює не з біологічною недовершеністю, а суспільно-соціальним оприявленням особистості; 2) культурно-антропологічну концепцію дитинства (М. Мід), що розглядає роль соціокультурних чинників у формуванні дитячої особистості, а саме – механізм впливу об'єктивних і суб'єктивних чинників людського

суспільства на «виформатування» універсального біологічного коду в унікальну дитячу особистість; 3) соціальні концепції, згідно з якими дитинство трактується як особливо цінна – і щораз неповторна – реальність «розгортання» людської особистості (І. Кон, С. Митрофанова, К. Девіс, Дж. Гарбаріно, К. Боулдінг, У. Бек, Х. Попітц); 4) підхід М. Славової, котра вводить специфічні поетикальні якості літератури для дітей у цілісний парадигматичний контекст дитинства.

У процесі дослідження здобувачка наголошує на «мінливості» категорії «дитинство», що «детерміноване конкретними історичними обставинами» (с. 46). Вважаємо за необхідне задля наукової аргументованості зроблених висновків та їх подальшого впливу на вектор дослідження дитячої літератури чітко окреслити залежність категорії «дитинство» від історичних обставин, а також визначити рецептивні особливості літератури для дітей з «огляду на мінливість» категорійних меж «дитинства».

Отож, міждисциплінарні підходи до осмислення дитинства як феномену підтверджує виправданість розглядати дитячу літературу на масштабному соціокультурному тлі. Перспективним проблемним напрямком вважаємо процес виокремлення читача-дитини в історії літературознавчої науки.

Акцентуючи на сюжетотворчому маркері «самотності»/«самостійності» дитини-героя Р. Дала, авторка стверджує, що «цю тенденцію розвинули письменники ХХ ст., у творах яких батьки героїв або відходили на задній план, або взагалі не згадувалися, у той час як діти насолоджувалися подорожами та пригодами» (с. 91). Не зовсім погоджуємося із таким міркуванням, адже історія світової дитячої літератури свідчить, що у ХХ ст. ця тенденція продовжується: прикладом можуть слугувати твори «Острів скарбів» Роберта Луїса Стівенсона, «Аліса в Країні Див» Люїса Керрола, «Діти капітана Гранта» та «15-річний капітан» Жуля Верна тощо. Щодо смислового навантаження цього фабульного прийому здобувачка обмежується констатуванням його рецептивної важливості (поряд із фольклорними та ігровими мотивами, прийомами гумору та гротеску, с. 102) для формування читачкої компетентності читача-дитини. На наш погляд, смислова закономірність другопланових персонажів полягає у їхній метатекстуальній значущості. Особливо в контексті дослідження дитячих творів Р. Дала, що відзначаються чітко вираженим соціоцентрованим сюжетом (до прикладу, проаналізована в роботі літературна казка «Чарлі та шоколадна фабрика» містить семантично значущі текстові маркери з метою художнього втілення простору соціальної утопії, с. 4, с. 137, с. 208).

У процесі інтерпретації системи образів Р. Дала Оксана Панько розмежовує персонажів на дві категорії: дітей та дорослих, відповідно – позитивних та негативних героїв та аналізує комунікативну роль моделювання такої системи героїв як текстової стратегії. Доцільним, на наш погляд, видається з'ясувати інтенційне значення такого наративу.

Щодо наративу подорожі, рецептивну роль якого О. Панько простежує на матеріалі казок «Чарлі і великий скляний ліфт», «Джеймс та гігантський персик», «ВДВ» (с. 95), погоджуємося, що йдеться про важливий смислотворчий маркер з інтенційним навантаженням та багатозначним впливом на (само)свідомість реципієнта-дитини. Сюжетна роль подорожі в творах дитячої літератури полягає в наближенні художнього простору до рецептивного рівня читача-дитини: кумедні ситуації, дивовижні випадковості, стрімкий поворот сюжету, метатекстуальний прийом самоосмислення та самоототожнення, асоціативний потенціал, можливість розгорнути перед багатою уявою читача-дитини реалітешоу – роль подорожнього наративу полягає в його сюжетотворенні в просторі дитячої літератури.

У підрозділі «Літературознавчий контекст і критична рецепція творчості Р. Дала» здобувачка узагальнює та аналізує параметри рецепції творів Р. Дала. При цьому до уваги взято напрацювання Г. Босмаян, присвячені прочитанню літературних творів Р. Дала крізь призму положень фрейдизму, та наведені твердження задля аргументації зосередження уваги на цій проблематиці (с. 100). На наш погляд, дискусійною видається доцільність розглядати психоаналітичні концепти фрейдизму для осмислення рецептивних

закономірностей творів для дітей. Окрім того, в межах аналізу критичного осмислення творів Р. Дала здобувачка звертається до міркувань Г. Босмаян щодо негативної подібності головного героя літературної казки «Чарлі та шоколадна фабрика» Віллі Вонки й автора та стверджує: «Г. Босмаян, вказуючи на письменницький стиль, припускає згубність тексту, пояснює, що таке зображення сприяє негативному впливу тексту на психіку дитини. Критик вважає, що дитина стає агресивною впродовж читання, і через це не рекомендує читати казкову повість «Чарлі та шоколадна фабрика» дітям (с. 100). Відтак, на наш погляд, проблемного характеру набуває специфіка негативної рецепції дитячої літератури. Ймовірно, рецепція творів Р. Дала передбачає дорослу «медіацію». Здобувачка припускає можливе значення агресивних сюжетних ознак у тексті твору, а саме – вони можуть стати «певною терапією, заспокоєнням для дитини, бо частково в них роз'яснено окремі правила, за якими функціонує світ, але з розумінням того, що читачем є дитина. Р. Дал розуміє міру висвітлення агресивних елементів у тексті, усвідомлює, що його адресат внутрішньо ще не готовий до такої правди, до цілісного зображення картини» (с. 101). Видається, що моделювання та рецепція «негативізованого» дискурсу дитячих творів може слугувати цікавим предметом окремих міждисциплінарних розвідок.

У підрозділі «Авторська інтенція та поетика творів Р. Дала» О. Панько розробляє концепт «дитячого автора» з огляду, найперше, на рецептивну перспективність та інтерпретаційну множинність його літературних творів. Простежування художніх закономірностей моделювання автором сюжетного та семантичного простору твору на рівні поетики покликане забезпечити віднайдення «точки збігу» авторської інтенції та рецептивної можливості дитини-реципієнта.

У підрозділі «Рецептивний аналіз епістолярної спадщини Р. Дала» О. Панько простежує специфіку формування відгуку читача-дитини на матеріалі епістолярної спадщини письменника, що, як стверджує здобувачка, «слугує важливим джерелом для вивчення авторської позиції, яку також варто розглядати в якості рецептивного простору» (с. 4). Погоджуємося, що з огляду на рецептивні закономірності читацького «опрацювання» літературного твору постать автора є одним із ключових чинників моделювання комунікативного простору «автор-текст-читач»: художній намір автора, його «горизонт очікувань/сподівань», закодовані сенси та рецептивні сигнали на рівні тексту з імпліцитною моделлю процесу «розкодування» – художня смислотворча площина постає щільним мереживом знаком і символів, центральною ланкою якого є категорія автора.

Доречно зауважено, що «важливим елементом читацького відгуку є випадки, коли діти у своїх листах до письменника пропонують власні варіанти розвитку окремих сюжетних ліній чи змалювання образів його творів» (с. 123). Листування автора з читачами є важливою авторською стратегією в плані закодування художніх сенсів, що поступово оприявнюється у зворотному напрямку – рецептивному, і, відповідно, становить важливий компонент формування цілісного уявлення про рецептивні координати літературних творів Р. Дала, адресованих читачеві-дитині.

У розділі «Рецептивна поетика літературної казки Роальда Дала» О. Панько пропонує дослідницьке осмислення тематичної палітри дитячих творів автора, сюжето- та смислотворчі характеристики системи образів, а також текстові стратегії та способи їх оприявнення в художній площині літературних творів. У підрозділі «Тематична своєрідність творів Р. Дала» здобувачка зосереджує увагу на художній репрезентації мотиву ініціації дитини на прикладі казки «Джеймс та гігантський персик» (3.1.1.) та способах форматування «ідеального простору» читача-дитини у казці «Чарлі і шоколадна фабрика» (3.1.2.).

Зосередження уваги на постатях літературного героя та «читача-героя» виправдовується, насамперед, охарактеризованою О. Панько якістю рецепції: самоототожнення читача з героєм, відтак, «роздумувальний» напрям прочитання твору, що, своєю чергою, формує рецептивну свідомість читача-дитини. Здобувачка відзначає, що прийом «негативізації» є характерним для творів Дала: «на початку твору герой опиняється у жахливих умовах, що слугує поштовхом щось із цим вдіяти» (с. 129). Тут виникає питання,

чи цей авторський прийом «негативізації» є ключовим маркером змодельованого автором рецептивного простору більшості його творів? І наскільки він детермінує подальшу рецепцію твору читачем-дитиною? Двозначні припущення спричиняє також і теза здобувачки щодо прийом «недомовленості» у творі: «недомовленість у тексті тримає реципієнта в напрузі, в очікуванні подальших пригод, збуджує його уяву» (с. 130). З одного боку, припускаємо, що «недомовленості» в сюжеті дитячого твору можуть бути рецептивними «лакунами», а з другого – ймовірно, ідеться про зумовлену віковими особливостями потенційного читача (чи то «читач-гравець», чи «читач-герой») потребу поступово вводити реципієнта в художній простір твору.

Нова суспільна роль дитини, адаптація свідомості до «інакшого», емоційно-психологічні трансформації персонажа – ініціаційний процес головного героя проаналізований здобувачкою на матеріалі твору «Джеймс та гігантський персик» і демонструє природний шлях становлення дитячої особистості. Як інструмент створення питомо «дитячого» наративу О. Панько розглядає систему мотивів та символів: образ дерева із властивим йому ще з фольклорних традицій конотативним навантаженням (с. 130), образ персика як своєрідного віддзеркалення процесу життя – дозрівання, формування, розвитку тощо (с. 131), образ ночі – з одного боку в алюзіях на фольклор, з другого – в психологічному впливі на свідомість та підсвідомість реципієнта (с. 131), образ дверей як перехід в нову якість, попри ризики, невпевненість, незрілість (с. 131) тощо.

У межах дослідження специфіки сприйняття реципієнта-дитини О. Панько розглядає ігровий мотив. За теоретичну аргументацію цього підходу взято міркування М. Славової (с. 132), розглянуті та «імплементовані» в художній простір казки. Зазначимо, що згідно з концепцією гри, началом/передумовою будь-якої гри є певні правила та їх дотримання. Зокрема, в літературній грі. Вважаємо, що для запропонованого дослідження важливо було би простежити специфіку розгортання ігрового мотиву в художньому світі творів Р. Дала, дослідити смислову навантаженість принципу дотримання/недотримання правил та з'ясувати рецептивне значення гри у дитячих творах.

Для дослідження визначеного кола проблем актуальними також є також поколіннєві теорії. До прикладу, здобувачка роздумує над твердженнями Дж. Еппларда про «хаотичне, повне тимчасових, амбівалентних емоцій» (с. 135) внутрішнє життя дитини й обумовлює таким чином специфіку дитячої рецепції фантастичних, нелінійних, нелогічних сюжетів тощо. Вважаємо, що сучасна дитина-читач, з огляду на поколіннєві теорії, відзначається потребою чіткості, нехаотичності, зрозумілості, зокрема, сюжету. Відтак, виникає потреба «осмислити» сучасного реципієнта, зокрема, Р. Дала, зважаючи на сюжетотворчі та рецептивно визначальні константи в площині та метаплощині його творів.

Розглядаючи «ідеальний простір» читача-дитини в казці «Чарлі і шоколадна фабрика», авторка вдається до аналізу моделі соціальної утопії, запропонованої письменником на сторінках твору. Рецептивну модель на матеріалі казки О. Панько конкретизує, насамперед, на рівні системи образів. Аналізуючи поетикальні ознаки формування постаті головного героя Віллі Вонки, здобувачка розпізнає впізнавані для англійської літератури риси архаїчного образу Трікстера – своєрідного «шпільбрехера» – та простежує схожість цих образів і його рецептивне значення (с. 140). Такий аналіз, на нашу думку, є важливим для максимально чіткого моделювання рецептивної картини читача Р. Дала.

Аналіз образу дитини в повісті «ВДВ» (3.2.1.) здобувачка здійснює в призмі рецептивної поетики та простежує суміжні ознаки головної героїні з образом «змодельованого» автором адресата. При цьому детально розглянута система мотивів (мотив зіткнення героя з невідомим, с. 146; мотив дружби, с. 148 тощо). Щодо анімалістичних мотивів та образів, запропонована авторкою система «структурування» персонажів та детальний опис їхніх поетикальних ознак дозволяє простежити та узагальнити ключові точки «закорінення» авторської інтенції на рівні наративу і смислів у рецептивній парадигмі читача-дитини (3.2.2.).

У підрозділі «Модуси текстових стратегій у творах Р. Дала» здійснений аналіз специфіки читацьких сподівань та способи їх моделювання поетикальними параметрами художнього твору. При цьому розглянуті фантастичні та фольклорні константи (на матеріалі повісті «Чарлі і великий скляний ліфт») і смислотворчі ознаки прийомів гумору та гротеску в творах «Сім'я Дурків» та «Чудодійні ліки Джорджа». Погоджуємося із аргументованим твердженням О. Панько щодо безпосереднього впливу «іраціонального, дивного, неможливого, умовного, властивого фантастичним текстам» (с. 163) на розвиток читача-дитини. Крім того, сюжетна «спадковість» літературної казки «Чарлі і шоколадна фабрика» і повісті «Чарлі і великий скляний ліфт», як стверджує здобувачка, є важливим чинником формування рецептивної стратегії цільового читача Р. Дала.

У підрозділі «Читач-дитина та його рецептивний простір» Оксана Панько зосереджує увагу на проблемній категорії імпліцитного читача та матеріалі повістей: «Денні – чемпіон світу» (3.4.1.), «Відьми» та літературній казці «Матильда» (3.4.2.). Названі літературні твори засвідчують урахування дитячого кругозору та ерудиції, а також здатність чи, радше, готовність читача-дитини до самоототожнення з героєм твору.

З методологічної точки зору, на нашу думку, варто дотримуватися класичного розуміння рецептивної поетики за принципами рецептивної естетики, «згідно з якими всі зображально-виражальні художні засоби, елементи структури твору проєктуються на реципієнта: є фізичною основою сприйняття, збуджують емоції читача, підтримують і динамізують його увагу, врешті-решт доносять до адресата його задум» (Літературознавчий словник-довідник). Трактуючи рецептивну поетику як «рецептивно-інтерпретаційної парадигми, яка описує індивідуально створений читачем відгук на текст, часто відмінний від того, що хотів сказати автор» (с. 180) загрожує оманливим ототоженням цієї методології з теоріями читацького відгуку.

Розглядаючи сюжетотворчі елементи повісті «Денні – чемпіон світу», авторка припускає, що «імпліцитним читачем повісті є читач-герой» з огляду на те, що «художній світ представлено з урахуванням дитячого кругозору», а також «текст сприяє самоідентифікації читача-дитини через зосередження уваги на образі розумного героя чи героїні, який є типовим для більшості історій, популярних серед школярів» (с. 182). Не зовсім погоджуємося, що саме ці фактори свідчать про «читача-героя» як цільового читача повісті.

На матеріалі повісті «Відьми» та літературної казки «Матильда» О. Панько встановлює та обґрунтовує ступінь «суміжності» рецептивного процесу і процесу формування читацького відгуку. Серед смисломодельюючих компонентів художнього наративу («проєкція спогадів автора про власне дитинство, принцип контрасту в зображенні персонажів, майстерна інтерпретація християнсько-релігійного мотиву, мовностилістичні особливості», с. 201) розглянуто, зокрема, прийом сумного початку сюжету та щасливого його завершення. При цьому наголошено, що процес розгортання сюжету та втілене в ньому авторське художнє рішення є визначальними для рецепції та у процесі формування відгуку читача-дитини. Твердження О. Панько про те, що «реципієнт-дитина з огляду на вікові особливості ще не готовий сприймати історії без щасливого фіналу» (с. 194) спонукає, на наш погляд, до потреби уточнення рецептивної здатності читача-дитини до нещасливого початку повісті, літературної казки тощо. Ймовірно, як було зазначено вище, «негативізований» наратив є художнім наміром автора, прийом нещасливого початку літературного твору і щасливого його завершення є, насамперед, засобом впливу на архетипну свідомість малого «Я» з урахуванням його попереднього естетичного досвіду (читацького, глядацького, театрального тощо). Погоджуємося, що важливим стилістичним засобом на поетикальному рівні, що сприяє забезпеченню творчої комунікації за посередництва художнього твору, є гіперболізація, що «дає читачу-дитині простір для фантазування» (с. 198) та сприяє його «зануренню» у художньо-естетичний вимір літературного твору.

Висновки дисертації містять основні результати дослідження, що відображають його новизну, актуальність, продуктивність та перспективність у науково-методологічному пошуку.

Зазначимо, що в роботі трапляються взаємозаперечні твердження, як, наприклад: здобувачка стверджує, що «Грунтовний аналіз філософського змісту казок цього письменника, змістовні дослідження в мовознавчому (ономастика) та психоаналітичному аспекті практично спростували твердження про нібито негативний вплив його творів на дітей...» (с. 206). При цьому в тексті роботи зауважуємо констатацію саме негативного впливу творів дала на психіку та поведінку читачів-дітей. Аналізуючи рецептивні константи дитячого (світо)/(само)сприйняття, Оксана Панько зазначає, що «мовні засоби, підібрані Р. Далом, а також власне вибір ним образу ВДВ в якості провідника власних ідей засвідчує, що письменник, правдиво описуючи реальність життя, врахував недосвідченість та дитячу невинність свого адресата» (с. 149). Однак у попередньому підрозділі розглянуті алюзії на архетипний для англійського світосприйняття образ Трікстера, а також на англійську народну казку «Джек та бобове зерно». Відтак, навряд чи доцільно стверджувати про «недосвідченість» читача Роальда Дала. Водночас, оприявнюється необхідність простежити рецептивні стратегії закодovаних автором сенсів у художній площині творів Р. Дала.

Погоджуємося з авторкою, що «кількісне та якісне зростання цього сегменту [дитячої] літератури зумовило посилення наукового інтересу літературознавців, які протягом останніх десятиліть запропонували низку продуктивних та перспективних методик дослідження зазначеної ніші» (с. 203). Додамо, що цінність дитячої літератури як об'єкта дослідження полягає і в багатовекторності та перспективності її проблемної площини.

Водночас слід відзначити, що аналіз здійсненого дослідження з огляду на його значимість у літературознавчому дискурсі, центрованому довкола дитячої літератури, спонукає до уточнення та з'ясування деяких концептуальних моментів:

1. У процесі аналізу рецептивних закономірностей читача-дитини авторка апелює до понять «читацький досвід», «читацька рецепція», «читацький відгук/оцінка»? У контексті вибраної для дослідження методології рецептивної естетики варто аргументувати співвідношення / корелювання цих понять.
2. Які хронологічні закономірності репрезентує авторський наратив Роальда Дала та яким чином можна простежити їхній вплив на інтерпретаційні можливості читача-дитини?
3. Для визначення оригінальності авторського стилю, а також для розуміння місця письменника в історії англійської дитячої літератури ХХ ст. варто співвіднести тематичний контекст творчості Р. Дала із загальними тенденціями у національній літературі.
4. Чи вдалося у процесі дослідження простежити певну рецептивну послідовність когнітивної діяльності читача-дитини, закодovану в текстуальній чи метатекстуальній площині творів Дала, а також виявити такі закономірності відповідно до «зрілості» його творів?

Слід зауважити, що висловлені міркування і питання щодо здійсненого дослідження не впливають на науковий рівень дисертації, не применшують її теоретично-категоріального статусу. Новизна здійсненого дослідження літературних творів Р. Дала полягає у тому, що обраний сегмент дитячої літератури вперше став об'єктом наукового літературознавчого вивчення, в якому на основі методологічної концепції рецептивної естетики, а відтак, художніх засад рецептивної поетики апробовані підходи до «осмислення» літературного твору читачем-дитиною.

Дисертацію Оксани Іванівни Панько «Рецептивний дискурс дитячої літератури: поетологічні аспекти творчості Роальда Дала» слід визнати завершеним, самостійним та оригінальним літературознавчим дослідженням, у якому отримані результати є науково обґрунтованими, дають можливість конкретизувати дискурс дитячої літератури у системі новітніх наукових підходів. Опрацювавши та систематизувавши у парадигмі «автор-вір-дитина» обраний для дослідження матеріал, О. І. Панько вписує обрану для аналізу проблематику в новітній літературознавчий дискурс. Наведені аргументи та здійснений

поетикальний аналіз літературних творів англійського письменника ХХ ст. переконливо свідчать про проблемне різноманіття цього сегменту літератури. О.І. Панько досягла визначеної нею мети, окресливши перспективний напрям літературознавчих розвідок, присвячених «синтезу» поетикального дослідження «дитячого» літературного твору та проблематизації його сприйняття дитиною-реципієнтом. Спосіб наукового мислення Оксани Панько свідчить про перспективні вектори наукового дослідження дитячої літератури з метою «закорінення» цього пласту літературних творів у канонічній парадигмі гуманітаристики.

Дисертація Оксани Іванівни Панько апробувалася в ході наукових конференцій, основні її положення відображені в 12 публікаціях (у тому числі – 6 статей у наукових фахових виданнях, 1 – у виданні України, включеному до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus, 5 – що засвідчують апробацію матеріалів дисертації), а також в авторефераті, який достатньо відбиває зміст, структуру всієї роботи, її основні висновки.

Таким чином, вказане дослідження цілком відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р., № 607 від 15.07.2020 р.), а його авторка, Панько Оксана Іванівна, заслуговує на присвоєння їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.04 – література зарубіжних країн.

07 вересня 2021 року

Кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
для природничих факультетів
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Кохан Роксоляна Андріївна

Підпис Кохан Р. А. підтверджую

Вчений секретар
ЛНУ імені Івана Франка

доц. Грабовецька О.С.

